

РОЛЬ ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ У ВІДОБРАЖЕННІ ПОЧУТТІВ ЛЮДИНИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню відображення людських почуттів через описи природи в художньому дискурсі. На матеріалі поетичної творчості Г. Гейне проаналізовано фреймові структури, що представляють фрейм «Природа», та визначено їх роль у художньому відтворенні внутрішнього світу ліричних героїв.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, природа, почуття.

Козак С. В. Роль фреймових структур означення природи в зображенні чутств человека в немецкоязычном поэтическом дискурсе. – Стаття.

Статья посвящена исследованию воспроизведения чувств человека посредством описания природы в художественном дискурсе. На материале поэтического творчества Г. Гейне проанализированы фреймовые структуры, представляющие фрейм «Природа», а также определена их роль в художественном воссоздании внутреннего мира лирических героев.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая структура, природа, чувство.

Kozak S. V. The role of the frame structures of nature description in the representation of human feelings in German poetic discourse. – Article.

The article deals with the investigation of the representation of human feelings through the depiction of nature in belles-lettres discourse. On the material of the poetic works of H. Heine the frame structures which represent the frame "Nature" are being analyzed and their role in the artistic reproduction of personae's inner world is determined.

Key words: frame, frame structure, nature, feeling.

На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень важливим є комплексний підхід до вивчення лінгвістичних явищ. Досить ефективною виявляється взаємодія функціональної, комунікативної й когнітивної лінгвістики, незважаючи на те, що кожна з них як окрема наукова галузь ставить певні завдання, відповідні своїм цілям, і пропонує оптимальні шляхи їх вирішення.

Особливої ваги в цьому контексті набуває когнітивний напрям, адже власне у сфері когнітивної науки запропоновано метод фреймового аналізу, важливий для адекватної інтерпретації дискурсу. Фрейм – складне й неоднозначне поняття, адже науковці (наприклад, М. Мінський [7], Т. ван Дейк [3], Дж. Лакофф [6], Ч. Філлмор [4], В. Раскін [9], Х. Путнам [8], К.-П. Конердінг [5], С. Жаботинська [1]), розглядаючи ці когнітивні структури під різним кутом зору, висувують неоднакові, а подекуди й розбіжні тлумачення. Таким чином, багато важливих питань щодо функціонування фреймів і їхніх мовних корелятивів (фреймових структур) у дискурсі в цілому та в художньому дискурсі зокрема становлять особливий інтерес і вимагають ґрунтовного розгляду.

Метою статті є вивчення особливостей функціонування фреймових структур, які описують природу, у німецькомовному поетичному дискурсі та визначення їх ролі в змалюванні почуттів ліричних героїв.

Об'єктом розвідки є фрейми на позначення природи та природних явищ. Предмет дослідження становлять фреймові структури опису природи, які відтворюють картини внутрішнього світу персонажів літературно-художнього дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували поетичні твори німецького письменника ХІХ ст. Г. Гейне.

Для аналізу фреймових структур на позначення людських емоцій і почуттів у літературно-художньому дискурсі послуговуємось термінами «фрейм», «фреймова структура», «термінал» і «термінальний елемент». При цьому варто зазначити, що «фрейм» і «термінал» є когнітивними утвореннями, а «фреймова структура» та «термінальний елемент» – їхніми мовними корелятами.

Фрейм – це структура подвійної природи: когнітивної та лінгвістичної. *Фреймові структури* кваліфікуємо як об'єднання лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми в дискурсі.

Фрейм «Природа» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про природу, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Релевантним для нашого дослідження виявилась дефініція, наведена у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: «Природа – сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу тощо якої-небудь місцевості, країни» [10, с. 945]. Ці визначення містять основні термінали, що складають фрейм «Природа»: *Рослини – Тварини – Ландшафт – Природні явища*.

Дослідження художнього дискурсу здійснювалося з урахуванням низки чинників: історичних, соціальних, етнографічних, філософських, які впливають на вибір автором певних мовних структур. Саме з позицій зазначених факторів аналізуємо функціонування фреймових структур на позначення природи у творчості німецького поета Г. Гейне. Митець зобразив природу не просто як навколишній світ, а зміни в природі – не як закономірне явище, натомість розкрив розуміння людиною природи, а також зв'язок людини з природою.

Звернемось до однієї з найкращих поетичних збірок поета – «Книги пісень». Майже всі вірші автор починає художнім описом природи:

*“Die Linde blühte, die Nachtigall sang,
Die Sonne lachte mit freundlicher Lust;
Da küßtest du mich, und dein Arm mich umschlang,
Da presstest du mich an die schwellende Brust.
Die Blätter fielen, der Rabe schrie hohl,
Die Sonne grüßte verdrossenen Blicks;
Da sagten wir frostig einander: “Lebwohl!”
Da knickstest du höflich den höflichsten Knicks”* [11].

Уже в перших рядках присутні фреймові структури *“Die Linde blühte, die Nachtigall sang, die Sonne lachte”*, у яких термінальні елементи, що представляють термінали «Рослини» й «Тварини» фрейму «Природа», використані для майстерного змалювання тихого сонячного літнього дня. На тлі природи зображено двох закоханих, однак романтична атмосфера швидко перетворюється на тривожну: *“der Rabe schrie”* («закричав ворон»), *“die Blätter fielen”* («опало листя»). Картина різко змінюється, закохані стають, немов чужі. Як бачимо, наведені термінальні елементи (*“Blätter”* («листя»), *“Rabe”* («ворон»), *“Sonne”* («сонце»)) дають авторові змогу чітко передати настрої людей, яскраво змалювати їхні думки й почуття.

Аналіз віршів Г. Гейне дає змогу зробити висновок про значний трансферний потенціал фреймових структур, що представляють фрейм «Природа», адже наявні в них термінальні елементи надзвичайно точно передають людські почуття, зокрема кохання, що стало лейтмотивною темою в поезії великого письменника. Саме кохання є спільною тематичною основою, яка об’єднує всі вірші збірки в цілісний твір, і саме образи природи, наявні у фреймових структурах, дають можливість читачеві зрозуміти, що йдеться про почуття ліричного героя, який страждає від нерозділеного кохання. «З мого великого болю творю я пісні маленькі», – говорить поет, гірко зауважуючи: «Книжка – то тільки урна з попелом мого кохання» [2].

Прототипом ліричного героя збірки виступає сам поет. Образ дівчини, якій адресовано любовні послання, навіяний постаттю двоюрідної сестри поета Амалії, у яку Г. Гейне був глибоко й безнадійно закоханий у студентські роки. Страждання, які він відчував через нерозділене кохання, завдавали йому душевного болю та водночас були джерелом великого натхнення, що сприяло появі чудових поетичних рядків.

Наступні фреймові структури містять термінальні елементи, що свідчать про прагнення автора показати свою любов до природи: *“Die liebt ich einst alle in Liebeswonne”*. Однак згодом це трепетне ставлення до природи трансформується в більш глибоке почуття – кохання до жінки:

*“Die Rose, die Lilje, die Taube, die Sonne,
Die liebt ich einst alle in Liebeswonne.*

*Ich lieb sie nicht mehr, ich liebe alleine
Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine;
Sie selber, aller Liebe Bronne,
Ist Rose und Lilje und Taube und Sonne”* [12].

Письменник використовує термінальні елементи, які представляють термінали «Природні явища» (*“Sonne”* («сонце»)), «Тварини» (*“Taube”* («голубка»)), а також термінал «Рослини» (*“Rose”* («тройанда»), *“Lilje”* («лілія»)), щоб передати всю красу й святість своєї коханої та порівняти її з найгарнішими й найніжнішими квітами. Голуб (*“Taube”*) є символом чистоти, невинності, а сонце (*“Sonne”*) завжди символізувало тепло, світло та радість. Наприклад:

*“Die blauen Veilchen der Äugelein,
Die roten Rosen der Wängelein,
Die weißen Liljen der Händchen klein,
Die blühen und blühen noch immerfort,
Und nur das Herzchen ist verdorrt”* [13].

Наведена фреймова структура є ще одним прикладом вираження почуттів ліричного героя до своєї коханої, відображення його ставлення до неї. За допомогою термінальних елементів фрейму «Природа» (*“Veilchen”* («фіалки»), *“Rosen”* («тройнди»), *“Liljen”* («лілеї»)) поет продовжує оспівувати жіночу красу, використовуючи для підсилення колористичні прикметники: *“die blauen”* («блакитні»), *“die roten”* («червоні»), *“die weißen”* («білі»). І навіть остання строфа, незважаючи на відсутність експліцитних маркерів опису елементів природи, свідчить про прагнення поета провести образну паралель між людськими почуттями та явищами природи: *“Und nur das Herzchen ist verdorrt”* («І лише серденько усохло»). Завдяки використанню дієслова *“verdorren”* («засихати») спостерігаємо метафоричне порівняння стану людської душі з тим, що відбувається в природі: серце, у якому не квітне любов, не палає вогонь страстей, уподібнюється зів’ялій, сухій рослині, якій немає місця серед природи, де все цвіте й буває.

Таким чином, фреймові структури, у яких присутні термінальні елементи, що представляють фрейм «Природа», дають змогу поетові надзвичайно влучно передати внутрішній стан ліричного героя, розкрити всю силу й глибину душевного болю, викликаного нерозділеним коханням.

Аналізуючи поетичні твори Г. Гейне, можна помітити, що завдяки відповідним фреймовим структурам природа постає не лише як об’єктивна реальність, а й як своєрідний посередник між людиною та вищими силами. Вона, наче жива істота, сумує й радіє разом із героєм.

Таке єднання людини та природи можна простежити в багатьох творах Г. Гейне, зокрема й у вірші *“Warum sind den die Rosen so blaß”*:

*“Warum sind denn die Rosen so blaß,
O sprich, mein Lieb, warum?
Warum sind denn im grünen Gras
Die blauen Veilchen so stumm?”* [14].

Лексичні одиниці “*Rosen*” («*троянди*»), “*Veilchen*” («*фіалки*»), “*Balsamkraut*” («*канупер*»), “*Gras*” («*трава*»), що представляють термінал «Рослини» фрейму «Природа», відтворюють весь спектр переживань ліричного героя. Біль від нерозділеного почуття передано лексичною одиницею “*Rose*” («*троянда*»), що символізує кохання, яке, за словами поета, як і квітка, ослабло та втратило свою колишню животворну енергію (“<...> *so blaß*”). Зелений трави поет протиставляє мовчазні фіалки. Природа змінюється в очах ліричного героя, як і його душевний стан.

Як бачимо, фреймові структури на позначення природи відіграють у поетичному дискурсі

важливу роль у змалюванні внутрішнього світу персонажів. У поєднанні з іншими лексичними одиницями термінальні елементи фрейму «Природа» відтворюють душевний стан ліричного героя, яскраво передають найрізноманітніші його відчуття та поривання.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що фреймові структури можуть бути наповнені термінальними елементами, які є імпліцитними корелятами фреймових терміналів. Поглиблене вивчення імпліцитних взаємозв'язків фреймових структур і їхньої ролі в декодуванні авторської прагматики може становити завдання для подальших наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Література

1. Жаботинская С. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки» / гол. ред. І.І. Кукурудза. – Черкаси : ЧДУ, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
 2. Книга пісень Г. Гейне [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liturok.in.ua/lirika/129-urok-2-kniga-psen-g-geyne.html>.
 3. Dijk T. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / T. van Dijk // Just M. Cognitive Processes in Comprehension / M. Just, P. Carpenter. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
 4. Fillmore Ch. Frames and the Semantics of Understanding / Ch. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – № 6. – P. 222–254.
 5. Konearding K.-P. Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie / K.-P. Konearding. – Tübingen, 1993. – 492 S.
 6. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
 7. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky // The Psychology of Computer Vision / P. Winston (ed.). – New York : McGraw-Hill, 1975. – P. 211–278.
 8. Putnam H. The Meaning of Meaning / H. Putnam // Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science / K. Gunderson. – 1975. – Vol. VII. – P. 131–193.
 9. Raskin V. Round Table Discussion on Frame / V. Raskin // Quaderni di Semantica VI. – 1985. – № 2. – P. 211–212.
- Лексикографічні джерела
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Heine H. Buch der Lieder / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textlog.de/23152.html>.
12. Heine H. Buch der Lieder / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textlog.de/23137.html>.
13. Heine H. Buch der Lieder. Lyrisches Intermezzo / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-30.html>.
14. Heine H. Buch der Lieder. Lyrisches Intermezzo / H. Heine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-23.html>.